

A NEMZETŐR KULTURÁLIS MELLÉKLET

*

Irodalom

*

Művészet

*

Tudomány

DR. CSAPÓ NÁNDOR*

Az írói képzelet és alkotás sorsa Magyarországon

(2. FOLYTATÁS)

A míg a marxista kritika eltűri a 70 évesek „harmadik utas”-irodalomszemléletét, a kezdő íróktól feltétlenül megköveteli ma is a párt-hűséget, azaz a pártos elfogódottságot, az előírt szociál-realista témák megszólaltatását.

Mindenek pontokon csak érvényesült a helytartó párt fellazító politikája, legnagyobb sikereit azonban a nemzeti tudat széttűlésében érte el. Az utópisztikus „szocialista embertípus” és „kommunista erkölcs” helyett otthon is kialakult a díjazási „új osztály” s egy atomizálódott fogyasztói társadalom, amely mákonyként „konzumálja” a neki írt preszkó és ágyirodalom valamint a tömegkommunikációs eszközök információanyagát. A Gutenberg-korszak lezárulásának folyamata s a „második képi forradalom” véletlenül segítségére sietett az Ideológiának. Megszűnt a könyv, az írott szó szentsége és kizárólagossága. Ezzel az írástudók hatása és felelőssége írtázatosan lecsökkent. Szaporodik az interjúk, körkérdések, rögtönzött kerekasztal-konferenciák, pongyola szociológiai felmérések száma. Ahogy az írott művészi szó befolyása csökken, úgy pusztul, szegényedik el magyar nyelvünk. **Móricz Zsigmond** keserű megállapítása, „a magyar nyelv **Pázmány Péter** óta állandóan pusztul”, ma keserű valósággá vált. Ezzel karöltve alacsonyodnak az irodalom témái is: a szeretkezés és a mámor rétegébe.

A nagyvárosi olvasók „fogyasztó”-vá válása legjobban a színházi bemutatók sikerén ítéltethető meg: ott tűnik elő legjobban az ítéleterő és az esztétikai érzék eltompulása, az élmény-átélés képtelensége, a katarzis-élmény elmaradása. E tekintetben a vidék érzékenységét még jobban megőrizte. Ezt mutatják **Illyés Gyula: „Tiszták”** c. drámájának vidéki és pesti fogadtatása (a dráma az 1956-os forradalom és a nemzetpusztulás allegóriája), az országos népdalversek és a folklórgyűjtések eredményei, valamint a vidéki lapok miniatűr irodalmi reneszánszai.

Ami Cs. Szabó is megállapítja: „**Illyés Gyula, Weöres Sándor, Vas István és Jékely Zoltán** lírájában hőskorunk, a harmincas évek hangjának az átváltozása, **Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes, Nagy László, Csoóri Sándor** költészetében a közép-nemzedék szörnyű megpróbáltatása és sztoikus ellenállása, **Eörsi István, Oravecz Imre, és Tandori Dezső** kísérletei a magyar vers megújítására, **Csurka István, Görgey Gábor, Hubay Miklós, Kertész Ákos, Konrad György, Mándy Iván, Mészöly Miklós, Örkény István** regényei, novellái, színdarabjai, a kitűnően tájékozott **Sükösd Mihály** és **Vekerdí László**, a két kultúrájú enciklopédikus elme tanulmányai, számos írás a **Valóság**-ban, **Jelenkor**-ban, **Vigília**-ban és vidéki folyóiratokban meggyőzték, hogy a múlthoz mérve csak a hatás csökkent, nem a színvonal. Az ország egykedvű. Harminc év előtt nem volt az... Nem a könyvtári statisztika számít, hanem a bedobott kő gyűrűzése. Gyors és mély volt régen a kicsi kő is”.

2. Az ellenzéki magyar irodalom: új welszi bárdok?

Az elszigetelődés, a felhigulás, az elhallgatás és végül a közösségi igény megváltozása (az ún. könnyű műfajok felé) azok a tényezők, amelyek az írók maroknyi csoportját vé-

gülis egy táborba, a különbékét nem ismerő szellemi ellenállás táborába sodorták. Nem számítva a sokszínű formai kísérleteket, amelyek elemzésére nem térhetünk ki, valamennyien megegyeznek abban, hogy út, kiutkeresésükben a legnehezebb ellenállás falait keresték és törték át. Nem menekültek el a múltba vagy a jövőbe, s nem merültek alá a lélek belső tájainak prousti, freudi és adleri mélységeibe sem. Mivel a korszak nem kedvezett az irodalmi hagyományok és a korábbi realista törekvések ápolásának, valamennyiükre a patetikus hangvétel és a realizmus feladása lett jellemző. Így vált ez az irodalom — a nemzedékek elmentézésében átnyúlva — szinte egészében **szatirikus-apokaliptikus posztrealista irodalom**má, amelynek erei a társadalmi szatíra, a filozófiai erkölcsdráma, a madáchi hagyaték ébrentartása, az apokaliptikus látomásos és az újra megtalált népköltészet területein próbálnak utat keresni.

A politikai és az irodalmi élet oligarchikus viszonyait és az ország függő helyzetét figyelembe véve jogos az a megállapítás, hogy Magyarország ma „egy gúnydalokkal enyhített abszolút monarchia”. A közvetlen pártirányítás alatt álló kabaréműsorokban ezt az országos tragédiát parodizálják. Finoman adagolt, homeopathikus elvek szerint. Ezeket a csatornákon folyik legkönnyebben a társadalom szocialista átkondicionálása. **A felnőtt-társadalom átnevelésénél nyiltabban folyik az ifjúság magyarságtudatának elsorvasztása a teljesen átírt, meghamisított, arányaiban végtelenen eltorzított magyar irodalom és történetírás kerestül. Ez az egyetlen terület, amelyen a Rákosi-rendszerrel is nyiltabban kiütözköznek a mostani álliberalizáció hosszú időre tervezett nemzetpusztító törekvései. A hazai irodalom és történelemtankönyvek elemzése az emigrációban élő íróink és történészeink feladata lenne, el- lentsúlyozni az ún. anyanyelvi konferenciákból adódó veszedelmesen hamis illúziók hatását.**

„Az esztétikai ítéloerejében eltompult közönséghez az ellenzéki irodalom szatirikus törekvései igyekeznek utat találni. A megjelent fontosabb szatírák a politikai és társadalmi kabaré, a drámairodalmi paródia és a történelmi karikatúra hármasságán keresztül kísérlelnek meg erkölcsi, történefilozófiai példázatot mutatni. Soha nem jelent meg egyszerre annyi szatirikus mű Magyarországon, mint az utolsó tíz évben. Ezek nem annyira a nagy előd, **Karinthy Frigyes** (az ő stílusát **Örkény** folytatja egyperces novelláiban), hanem **Swift, Voltaire** és **Szathmári Sándor** kegyetlen, realista ironiájának örökösei. Legnevesebb képviselőik, **Rákosi Gergely, Bárány Tamás, Moldova György** és **Fekete Sándor**, a műfaj tragikomikumát a végsőkig feszítették; helyenként pedig (Óriástök, Kolorádóbogár, Város esti fényben, Elátkozott hivatal, Az emberevő komédiája) a paródia szinte allegorikus mez nélkül jelenik meg. Ebben az írói kötélbánban, amely láthatóan a párt által adagolt kabaré-deszenzi-

bilizációt volna hivatva megsemmisíteni, az a legszomorúbb, hogy „mindenki mást olvas ki az ilyen történelmi allegóriákból... Ezekből a könyvekből azt a tanulságot vonod le, ami már eleve megvolt a fejedben” — jegyzi meg kiábrándulva az efféle kísérletekből **Kolozsvári Grandpierre. Kristóf Attila** „Pléh-krisztus”-ának misztikus örege, a Fánülő apokaliptikus szavait is csak a beavatottak értik. Meg is dicséri érte az „urak” rejtjelmes főnökaszszonya: „ez kell nekünk... ne értsék egészen, csak érintse őket”.

Az irodalmi művek hatáscsökkenését és a szatirikus-allegorikus művek értelmezésének veszélyeit látva a magyar írók másrésze, lelki alkaknak megfelelően, az apokaliptikus látomásos, illetve a népköltészet elszűnyedte világába menekül. Kiütkezés és ez is, kétségbeesett vágy a túlélés, a sors megértése és az elvesztett gyökerek után. A magyar finitizmus Madách szellemében éled újjá. Egy olyan korban, amelyben „tiltott a különremény”, „Madách szérummal újraoltva” a nemzet, mint egykor Ádám, ott áll a sziklán, s a túlszervezett társadalom átélte falanszterjelenei után újra megkísérli „elő-kényszeríteni a Rejtőzködő Istent”.

(**Hubay Miklós: Ádám a sziklán**). Ezen a ponton dönthet a nemzet, „mire szánja magát és fiait”... életre? halálra? (Lényegében ugyanezeket a kérdéseket, valamint az utópia és a terror egymásratalálását parodizálja **Fekete Sándor** is „Az emberevő komédia”-jában). **Illyés Gyula** idézi **Veres Pétert**, aki a „Tiszták” olvasása után magának is feltette a kérdést: lenni vagy nem lenni, ez itt a kérdés. **Illyés** úgy látja, hogy „hazánkban a magyar anyanyelvűek közössége nemmel felel a jövőnek”. Ebben az „elefántok otodgyilkolásá”-ban, az élveszületések egyre csökkenő számában (1972-ben már csak 2,6 ezrelék!) a külső emigrációban joggal pillantja meg **Hubay Miklós** is a fajtánk temetőjét. A nemzetnél tényével viaskodik **Illyés, Örkény, Déry** és **Németh László**, akkor is, ha ez adott esetben általános emberivétáru (**Illyés Gyula: Az Éden elvesztése, Déry Tibor: Szembe nézni**), vagy szociológiai statisztikák mögé bújik (**Gergely Mihály: Riport az öngyilkosságról**). **Örkény** egyperces novellájának hőse a **Pogány Süttőfia** szétszakíttatásában is reménykedik. Az utolsó pillanatig. Az idomított hangyáról szóló példázatában is az életbenmaradás, a túlélés a legfőbb törvény. **Juhász** és **Pilinszky** számára azonban már fel sem hangzik „az és mégis” magyar biztatása, hanem a tragikus sorsézés kozmikus méretű víz- és tűzözön utáni katasztrófaélménybe (**Juhász Ferenc: A halottak királya**), vagy Istentől elhagyott „didergő atomi” magányosságba torkollik (**Pilinszky János: Szálkák**). „Jaj, de hát lesz-e Ember-Népem megint, aki élni megsegítsen” — kérdi vissza **Juhász** a bujdosó IV. Béla királlyal.

A tragikus életszemlélet azonban szerencsére nem tölti ki mai irodalmunk egészét. Váratlan, nem remélt gazdagságú források fakadnak fel az elmerülni látszott népköltészetből.

Faragó József, Horváth István, Nagy Olga, Vöö Gabriella, Olasz Katalin és **Almási István** folklórgyűjtéseiben. **Erdélyi Zsuzsanna** a közelmúltban 6000, szakrális eredetű népi imát gyűjtött össze, amely ha nagyrészen kiadatlanul is, mutatja a közösség, a szájhagyomány sértetlen átörökítő szerepét. A pécsi „**Jelenkor**”, a debreceni „**Alföld**”, a kecskeméti „**Forrás**”, a bukaresti „**Hét**”, a kolozsvári „**Korunk**” és az újvidéki „**Új Szümpozion**” a népköltészet és a népies irányzat új összefoglalóivá váltak. Amíg Budapesten az irodalmi termés évről-évre fogy, s egyre több antológia, pályaműösszegező, visszaköszönös gyűjtemény lát napvilágot, **Erdélyben és vidéken új irodalmi reneszánsz van születőben. Erdélyben évente mintegy 18-20 új író jelentkezik, s természetesen (évente 40-50 kötet!) dráma, népköltészeti gyűjtemény, irodalmi szociográfia, népművészeti és irodalomtörténeti esszé, kritikai dolgozat, napló, életrajz, levelezés, helytörténeti kutatások, műfordítások, egyszóval az irodalom egésze megtalálható. Jelentkezéseket követte Pesten az új „Magyarország felfedezése” c. irodalmi szociográfiai sorozat, amelyben azonban az erdélyi írók romlatlan őszinte hangja nem lehelhet fel.**

3. Agonizáló irodalom?

A nemzetpusztító tragédiák, a szétszóródás és az elhallgatások korszakai legjobb íróinkból olykor haláltudattal telített vallomásokot hívtak elő, olyan vallomásokot, amelyek akár vádnak is beillenének. „A magyar irodalom nem tudott felőlni a tragikus arányokhoz” — állapította meg valaha **Babits Mihály**. „Meghalt a mese” — panaszkolta **Móricz Zsigmond**: „kisütött napon mese tört szárnyakkal feküdt, hóban, és csizmák tapodtak rajta. Idegenek viszik, magyar beszédűek, oly idegenek, mint rád uszított kutyák, szavadat nem értik, faldosnak, harapnak, s magyar nyelven idegen akaratokat ivöltenek”. **Németh László** pedig a herderi jóslatot idézve veti a magyar irodalom szemére: „agonizáló irodalom... A magyar irodalom ott kezdődik, ahol a magyar pusztulás”.

Az utolsó negyedszázad irodalma e vádakot rendre megcáfolta, mert ezúttal valóban felnőtt, megért a tragikus arányokhoz. Történelmünknek új Mohácsa nem vált egyszersmint irodalmunk eltemetőjévé. Olyan odaadással, küldetéstudattal, mint egykor regőseink, prédikátoraink, majd bujdosó kuruc költőink, mai írástudóink is megküzdnek a nemzetahalál víziójával és a történelem náluknál hatalmasabb erőivel. Hitték és hiszik: „ne gondold, hogy kihálnak Sűjtött népek hirtelen. A míg össze-szeng a dalnok S a nemzeti érzelem”.

A szétszóródott nép írástudói is szétszóródtak: így a magyar nyelv — **Illyés Gyula** szerint — most egy ötágú sipon szól. Küldetésük lényegét **Moldova** így foglalta össze: „hiába mülja felül az árulók száma a helytállókét, mégis a helytállást kell a prédikátorok természetes és rendes magatartásának tekintenünk”.

FLÓRIÁN TIBOR:

VIVÓDÁS ROMLÁS IDEJÉN

Papp Zsuzsának küldöm Clevelandbe, és azoknak, akik hozzá hasonlóan őrzik édes anyanyelvünket az idegenben.

A hazámat nyelvemben érzem, vele vívok, s ő viv meg értem. A tájban is csak őt keresem, a hegyei idéznek engem.

Szavakban élek, s hontalanul s hangsúlyuk őrzöm vigaszul,

s mint akit az élet eldobott, most velük építgetek otthont.

Nyelv nélküli, bús harang lennék, hűtlenül sohasem zengnék. Övezz föl hát erőddelem engem,

hogy bármerre futok, halljalak, téged ekhózzanak a falak.

Kövessetek a végtelenben. New York, 1973.

MEGJELENT

a Nemzetőr kiadásában

SAÁRY ÉVA:

A THATÓ CSEND

címmű verses kötete

Megrendelhető a szerző címén: CH-6900. Lugano-Cassarate, Via delle Scuole 10. Svájc.

A kötet ára 14.- DM (5.- \$) vagy annak megfelelő valuta + postaköltség.

* A szerző csak néhány éve hagyta el Magyarországot, az otthoni írók egy részét személyesen ismeri. Első, külföldön írt cikkét lapunknak küldte meg.